

BOLALAR PSIXOLOGIYASIDA MATN TAHLILINING AHAMIYATI

Annotatsiya. Ushbu maqolada boshlang'ich ta'limda bolalar psixologiyasida matn tahlilining ahamiyati ilmiy-nazariy tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: Estetik, semantik va strukturaviy xususiyatlar, raqamli tahlil, Text Mining, interfaol va multimediali yondashuvlar, kross-kultural va intertekstual tahlil va hokazo.

ЗНАЧЕНИЕ АНАЛИЗА ТЕКСТА В ДЕТСКОЙ ПСИХОЛОГИИ

Аннотация. В статье дается научно-теоретический анализ важности анализа текста в детской психологии в начальном образовании.

Ключевые слова: эстетические, семантические и структурные особенности, цифровой анализ, интеллектуальный анализ текста, интерактивные и мультимедийные подходы, кросс-культурный и интертекстуальный анализ и т. д.

THE IMPORTANCE OF TEXT ANALYSIS IN CHILD PSYCHOLOGY

Annotation. The article provides a scientific and theoretical analysis of the importance of text analysis in child psychology in primary education.

Keywords: aesthetic, semantic and structural features, digital analysis, text mining, interactive and multimedia approaches, cross-cultural and intertextual analysis, etc.

Badiiy matn tahlili – adabiy asar mohiyatini, uning estetik, semantik va strukturaviy xususiyatlarini chuqur o'rganish jarayoni hisoblanadi. Zamonaviy texnologiyalar va ilmiy yondashuvlar ushbu jarayonga innovatsion metodlarni tatbiq etishga imkon yaratmoqda. Quyida ana shunday innovatsion metodlardan ba'zilar keltiriladi:

1. Raqamli tahlil (Digital Humanities usullari)

Raqamli texnologiyalar yordamida badiiy matnni tahlil qilish bugungi kunda keng qo'llanilmoqda. Ushbu usulda quyidagi vositalardan foydalaniladi:

Korpus lingvistikasi – katta hajmdagi matnlarni statistik jihatdan tahlil qilish, so'z va iboralar chastotasini aniqlash.

Text Mining – matnda yashirin ma'lumotlarni aniqlash, asosiy mavzular va tendensiyalarni o'rganish.

Stylometry – mualliflikni aniqlash va matnning uslubiy xususiyatlarini o'rganish.

2. Semantik tahlil va sun'iy intellekt

Sun'iy intellekt asosida ishlovchi tahlil dasturlari badiiy matnni semantik jihatdan chuqur tahlil qilishga yordam beradi. Bu usul quyidagilarni o'z ichiga oladi:

Mashina o'rganishi algoritmlari yordamida asar mavzusi, personajlar xarakteri va rivojlanish dinamikasini o'rganish.

Tarmoq tahlili (Network Analysis) – asardagi qahramonlar orasidagi bog'liqliklarni vizuallashtirish va tahlil qilish.

3. Interfaol va multimediali yondashuvlar

Virtual va kengaytirilgan reallik (VR & AR) – badiiy asarlarni vizual rekonstruksiya qilish, o'quvchilar uchun jonli tajriba yaratish.

Hipertekstual tahlil – matn ichidagi bog'lanishlar va interfaollik elementlarini o'rganish, turli talqinlarni yaratish.

4. Psixolingvistik va neyropsixologik yondashuvlar

Ko'z harakatlarini kuzatish (Eye-tracking) – o'quvchilarning matnni qanday o'qishini o'rganish va qabul qilish jarayonini tahlil qilish.

Neyroestetika – inson miyasi matndagi go'zallikni qanday qabul qilishini aniqlash.

5. Kross-kultural va intertekstual tahlil

Madaniyatlararo tahlil – matnning turli madaniyatlardagi qabul qilinishini tadqiq etish.

Intertekstual yondashuv – matnning boshqa asarlar bilan aloqasini, sitatlar va alomatlarini o'rganish.

Innovatsion metodlar badiiy matn tahlilini yanada chuqurroq va keng qamrovli qilishga xizmat qiladi. Texnologiyalar va ilmiy yondashuvlarning uyg'unligi nafaqat adabiyotshunoslikka, balki ta'lim tizimiga ham katta foyda keltiradi. Ushbu yondashuvlar orqali matnni anglash, uning mohiyatini tushunish va tahlil qilish jarayoni yangi bosqichga ko'tariladi.

Bolalar psixologiyasida matn tahlili faqatgina ta'limiy jarayon emas, balki u bolaning shaxsiy va ijtimoiy rivojlanishiga ham katta ta'sir ko'rsatadi. Shu sababli, bolalar bilan ishlaydigan pedagoglar, psixologlar va ota-onalar matn tahlilini samarali o'rgatish usullarini ishlab chiqishlari lozim.

Bolalar psixologiyasida matn tahlilining ahamiyati juda katta, chunki u bolaning tafakkurini, til qobiliyatini va hissiy-intellektual rivojlanishini chuqur tushunishga yordam beradi.

Quyida matn tahlilining asosiy jihatlari bayon etilgan:

1. Bolaning til va nutq rivojlanishiga ta'siri

Matnni tahlil qilish bolalarning lug'at boyligini kengaytiradi, grammatik tuzilmalarni tushunishiga yordam beradi va fikrni izchil bayon etish ko'nikmalarini shakllantiradi.

2. Tanqidiy va mantiqiy fikrlashni rivojlantirish

Matnni tahlil qilish orqali bolalar muhim ma'lumotlarni ajrata olish, sabab-oqibat aloqalarini tushunish, qahramonlarning xatti-harakatlarini tahlil qilish kabi muhim fikrlash ko'nikmalarini o'rganadilar.

3. Hissiy-intellektual rivojlanishiga ta'siri

Bolalar matndagi qahramonlarning kechinmalarini tushunish orqali empatiya va hissiy ongini rivojlantiradilar. Bu esa ularning ijtimoiy muhitga moslashishiga va boshqalar bilan yaxshi muloqot qilishiga yordam beradi.

4. Ijodiy fikrlash va tasavvur shakllanishi

Matn tahlili bolalarning tasavvurini boyitadi va ijodiy tafakkurni rivojlantiradi. Ular hikoya qilish, ssenariy yaratish yoki matnni o'zlari davom ettirish kabi ijodiy faoliyatlarga jalb etiladi.

5. O'qish madaniyatini shakllantirish

Matn tahlili orqali bolalarda kitob o'qishga qiziqish uyg'otiladi. Ular matnni tushunish va undan zavq olishni o'rganib, mustaqil fikrlash ko'nikmalarini shakllantiradilar.

Bolalar psixologiyasida matn tahlili faqatgina ta'limiy jarayon emas, balki u bolaning shaxsiy va ijtimoiy rivojlanishiga ham katta ta'sir ko'rsatadi. Shu sababli, bolalar bilan ishlaydigan pedagoglar, psixologlar va ota-onalar matn tahlilini samarali o'rgatish usullarini ishlab chiqishlari lozim.

Matn tahlili bolalarning kognitiv rivojlanishiga, ijtimoiy-emotsional o'sishiga va nutq rivojiga ta'sir ko'rsatadi. Shu bois, psixologlar va pedagoglar matnlar orqali bolalar tafakkurini rivojlantirishning turli usullarini ishlab chiqadilar.

Kognitiv rivojlanish: Matnni tahlil qilish mantiqiy fikrlash, e'tibor jamlash va xotirani mustahkamlashga yordam beradi.

Ijtimoiy-emotsional rivojlanish: Matnlar orqali bolalar turli hissiyotlarni tushunib, empatiya va o'zini boshqara olish ko'nikmalarini rivojlantiradilar.

Til va nutq rivoji: Matnlar orqali bola yangi so'zlar o'rganadi, nutq tuzilishini yaxshiroq tushunadi va fikrini aniq ifodalashni o'rganadi.

2. Matn tahlilining pedagogik usullari

Matn tahlilini bolalar yoshiga qarab moslashtirish muhim. Quyidagi metodlar pedagoglar va psixologlar tomonidan qo'llaniladi:

2.1. Interaktiv usullar

“Suhbat va mulohaza” usuli: Matnni o‘qib, asosiy mavzuni muhokama qilish.

“Savol-javob” texnikasi: Bolalarga matn yuzasidan ochiq savollar berish.

“Fikrlar xaritasi” usuli: Matnni tasviriyl ko‘rinishda tahlil qilish (klaster, diagramma, jadvallar).

2.2. Ijodiy yondashuvlar

“Matnni davom ettirish” usuli: Bolalar hikoya yoki ertakni o‘z tasavvuriga ko‘ra davom ettiradilar.

“Qahramonlar bilan suhbat” usuli: Bolalar matndagi qahramonlar bilan suhbat o‘tkazayotganini tasavvur qilib, ularning fikrlarini ifodalaydi.

2.3. O‘yin usullari

“Rolli o‘yinlar”: Matn asosida dramatik chiqishlar tayyorlash.

“Matn bo‘yicha viktorinalar”: Matnning asosiy qismi haqida savol-javob o‘yinlari.

3. Matn tahlili va psixoterapevtik yondashuvlar

Matn tahlili nafaqat ta’limiy, balki terapevtik maqsadlarda ham qo‘llaniladi:

Ertak terapiyasi: Qo‘rquv, xavotir va ijtimoiy muammolarni yengish uchun maxsus hikoyalar.

Biblioterapiya: Stress va tashvishlarni kamaytirish uchun mos matnlar o‘qish.

Psixologik testlar: Matn asosida bola ruhiyatini o‘rganish (masalan, qahramonlar xatti-harakatini qanday baholashiga qarab).

4. Matn tanlashda psixologik me’yorlar

Bolalar uchun matn tanlashda quyidagi omillar e’tiborga olinadi:

Yoshga mosligi: Murakkabligi bolaning yoshiga mos bo‘lishi lozim.

Hissiy ta’siri: Ijobiy va umid baxsh etuvchi matnlar afzal.

Axloqiy qadriyatlari: Matn ijobiy qahramonlar orqali yaxshi odatlarni singdirishi kerak.

Piaget va Vygotsky nazariyalari: Kognitiv rivojlanish va ijtimoiy ta’lim jarayonida matn tahlilining o‘rni.

1.1. Kognitiv rivojlanish va matn tahlili

Jean Piaget va Lev Vygotsky kabi olimlar bola tafakkurining rivojlanish bosqichlarini o‘rganib, matn tahlilining kognitiv rivojlanishga ta’sirini ta’kidlaganlar.

Piaget nazariyasi bo‘yicha bola tafakkuri quyidagi bosqichlarda rivojlanadi:

Sensomotor bosqich (0-2 yosh) – matn tahlili hali qo‘llanilmaydi.

Old operatsion bosqich (2-7 yosh) – hikoyalar orqali tasavvur rivojlanadi.

Konkret operatsion bosqich (7-11 yosh) – matnni tahlil qilish, qahramonlar harakatlarini tushunish boshlanadi.

Formal operatsion bosqich (12 yoshdan boshlab) – tanqidiy va mavhum fikrlash rivojlanadi.

Vygotsky nazariyasi esa bola o‘rganish jarayoni ijtimoiy muhit bilan bog‘liqligini ta’kidlaydi. Unga ko‘ra, bola kattalar yoki bilimli tengdoshlar yordamida matnni tushunib, chuqurroq tahlil qiladi.

1.2. Semiotik yondashuv va matn tahlili

Semiotika (belgilar va ma’nolar tizimi haqidagi fan) bolalar matnlarni qanday tushunishini o‘rganadi. Roland Barthes va Umberto Eco matnlarning ko‘p qatlamli ma’noga egaligini ta’kidlaydi. Bolalar hikoya yoki ertaklarni turlicha talqin qilishi mumkin, bu esa ularning individual dunyoqarashini shakllantiradi.

1.3. Nevropsixologik tadqiqotlar

Miya faoliyatini o‘rganish shuni ko‘rsatadiki, matn o‘qish va tahlil qilish bola miyasining quyidagi qismlarini faollashtiradi:

Broka markazi (chap miya yarimshari) – nutq ishlab chiqish va so‘zlarni shakllantirish.

Wernicke markazi – so‘z ma’nolarini tushunish.

Gippokamp – xotira va assotsiativ fikrlash.

MRI tadqiqotlari shuni ko'rsatadiki, bolalar matn tahlili bilan shug'ullanganida, ularning miya faoliyati yuqori darajada bo'ladi va bu ularning aqliy rivojlanishiga yordam beradi.

2. Amaliy usullar va pedagogik texnologiyalar

2.1. Matn tahlilining turli texnikalari

Freytag piramidasi: Matnni syujet jihatdan tahlil qilish (kirish, rivojlanish, cho'qqi nuqta, yechim).

T-diagramma: Matndagi voqealar yoki qahramonlarni taqqoslash.

Venn diagrammasi: Matndagi o'xshash va farqli jihatlarni aniqlash.

Fishbone diagrammasi: Matndagi sabab-oqibat aloqalarini tahlil qilish.

2.2. Matn tahlili bilan bog'liq o'yin texnologiyalari

"Ertakni tugat" – bolaning ijodiy fikrlashini rivojlantirish uchun ochiq qoldirilgan hikoya qismlarini to'ldirish.

"Agar men qahramon bo'lsa" – bola o'zini qahramon o'rnida tasavvur qilib, harakatlarini tahlil qiladi.

"Qahramonlar munozarasi" – qahramonlar turli vaziyatlarga qanday munosabat bildirishini muhokama qilish.

3. Bolalar psixologiyasida matn tahlilining terapevtik aspektlari

3.1. Ertak terapiyasi

Ertak terapiyasi bolalarning ichki qo'rquvlarini yengishga va psixologik muammolarni hal qilishga yordam beradi. Masalan:

Qo'rquvlarni yengish uchun – "Bo'g'irsoq", "Uch ta uloq" kabi ertaklar.

Mustaqillikni rivojlantirish uchun – "Zumrad va Qimmat", "Bola va bo'ri" kabi ertaklar.

Ijtimoiy muammolarni yengish uchun – "Momaqaldiroq bolasi", "Olmaxon va Anor" kabi xalq ertaklari.

3.2. Biblioterapiya

Maxsus tanlangan adabiyotlar bolalarning ruhiy salomatligiga ijobiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Masalan, depressiya yoki xavotirni kamaytirish uchun ijobiy yakunlanadigan hikoyalar tavsiya qilinadi.

3.3. Metaforalar va assotsiativ matn tahlili

Ba'zan bolalar o'z muammolarini to'g'ridan-to'g'ri ifoda eta olmaydi. Shu sababli, ular metaforalar va ertaklar orqali o'z his-tuyg'ularini ifodalashlari mumkin. Masalan, agar bola "men qushman" desa, bu uning erkinlik istashini bildirishi mumkin.

4. Milliy va xalqaro tadqiqotlar

Rossiya psixologlari (L.S. Vygotsky, A.R. Luriya) matn tahlilining bola tafakkuriga ta'sirini o'rgangan.

Amerikalik olimlar (Jerome Bruner, Howard Gardner) matn o'qish va idrok qilish jarayonining neyropsixologik asoslarini tadqiq etgan.

O'zbek olimlari (Sh.S. Raxmatullayev, M. Qosimov) o'zbek xalq ertaklarining bolalar ruhiyatiga ta'sirini o'rgangan.

5. Bolalar psixologiyasida matn tahlilining zamonaviy yo'nalishlari

5.1. Raqamli texnologiyalar va interaktiv matn tahlili

Elektron kitoblar va audiokitoblar matnni idrok qilishni osonlashtiradi.

Interaktiv o'yinlar va ilovalar bolalar uchun qiziqarli matn tahlili imkoniyatini yaratadi.

Sun'iy intellekt yordamida tahlil – AI texnologiyalar bolalar matn tushunishini avtomatik ravishda o'lchashi mumkin.

5.2. Lingvistik va psixolingvistik yondashuvlar

Bolalar matnni tushunish jarayonida semantik tahlil va pragmatik yondashuvlar asosida ishlaydi.

Xulosa qilib shuni ayta olamizki Matn tahlili bolalar psixologiyasida nafaqat ta'limiy, balki terapevtik va kognitiv jihatdan ham muhim jarayondir. Uni ilmiy asoslangan usullar yordamida o'rganish va rivojlantirish bolalar tafakkuri va ijtimoiy moslashuviga katta foyda keltiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Ahmadovich H. H. Expression of Folklorisms in the Works of Ghafur Ghulam //European Journal of Life Safety and Stability (2660-9630). – 2022. – T. 14. – C. 101-105.
2. Ahmadovich H. H. et al. BOSHLANG 'ICH SINFLARDA O 'ZBEK QISSALARI TAHLILINING INNOVATSION USULLARI //PEDAGOGS jurnali. – 2022. – T. 1. – №. 1. – C. 350-352.
3. Ahmadovich H. H. et al. O 'RXUN-YENISEY BITIKLARIDA TALIM-TARBIYA TO 'G 'RISIDAGI FIKRLARNING YORITILISHI VA ULARNING TARBIYAVIY AHAMIYATI //PEDAGOGS jurnali. – 2022. – T. 1. – №. 1. – C. 349-350.
4. Ahmadovich H. H. et al. IJODIY TOPSHIRIQLAR O 'QUV MOTIVLARINI SHAKLLANTIRISHNING SAMARALI VOSITASI SIFATIDA //PEDAGOGS jurnali. – 2022. – T. 1. – №. 1. – C. 293-294.
5. Ahmadovich H. H. et al. BOSHLANG 'ICH TA'LIMDA O 'ZLASHTIRISH JARAYONINING PSIXO-DIDAKTIK ASOSLARI //PEDAGOGS jurnali. – 2022. – T. 1. – №. 1. – C. 332-334.